

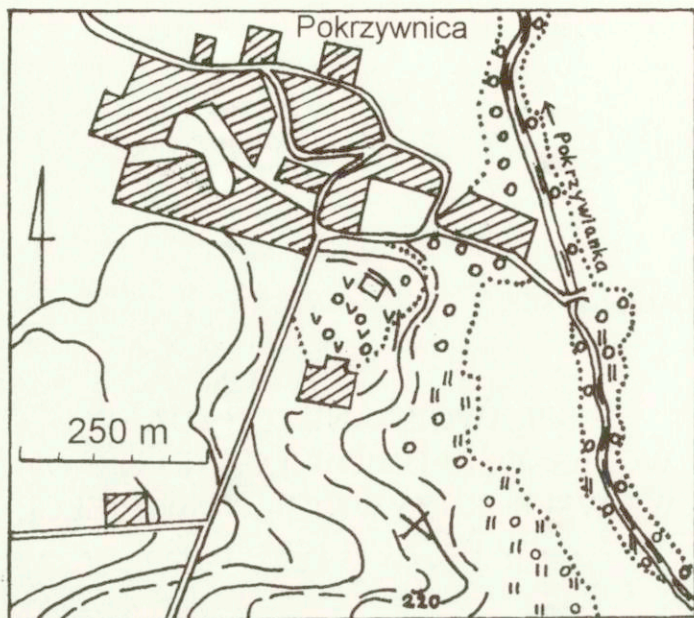
JOLANTA GAĞOROWSKA

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ
WCZESNOŚREDNIOWIECZNEJ OSADY
WE WSI POKRZYWNICA, WOJ. KIELCE
W LATACH 1993–1996

WSTĘP

Wieś Pokrzywnica, gm. Pawłów leży w dolinie rzeki Pokrzywianki dopływu Kamiennej (ryc. 1), na północnych przedpolach Łysogór, tworzących główne wypiętrzenie Gór Świętokrzyskich. Wykopaliska objęły obszar na stoku lessowego cypla wcinającego się w dolinę Pokrzywianki. Rzeka, która pierwotnie płynęła bezpośrednio u stóp cypla, w okresie międzywojennym została przesunięta na wschód o około 200 m i tworzy rozległą dolinę, dochodzącą w niektórych miejscach do 200–250 m szerokości. Dolina w tym miejscu jest ostro podcięta przez rzekę, a stoki cypla o ekspozycji północno-wschodniej posiadają duże spadki (ryc. 2). Stanowisko numer 1 zostało odkryte w latach 60–tych, podczas badań powierzchniowych prowadzonych przez prof. dr hab. Kazimierza Bielenina z Muzeum Archeologicznego w Krakowie. Odkryto wówczas osadę z okresu wpływów rzymskich oraz ślady pracowni hutniczych zwanych piecowiskami. Jest to jedno z licznych stanowisk starożytnego hutnictwa stwierdzonych w północno-wschodnim rejonie Gór Świętokrzyskich, będącym jednym z największych okręgów produkcji żelaza na terenie europejskiego *Barbaricum*.

W 1988 r zespół, kierowany przez dr Leszka Wojdę z Uniwersytetu Łódzkiego, przeprowadził badania powierzchniowe w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski w celu przygotowania kompleksowego programu ochrony zabytków archeologicznych na terenie zagrożonym budową zbiornika wodnego „Wióry”. Na badanym obszarze wyróżniono dwa odrębne stanowiska oznaczone jako Pokrzywnica 19 i 20. Z powierzchni zebrano głównie ceramikę z okresu wczesnego i późnego średniowiecza (XII–XVI w). Oba stanowiska uznano za zagrożone i przeznaczono do badań wykopaliskowych, w trakcie których uznano je za jedno stanowisko i oznaczono numerem 1.

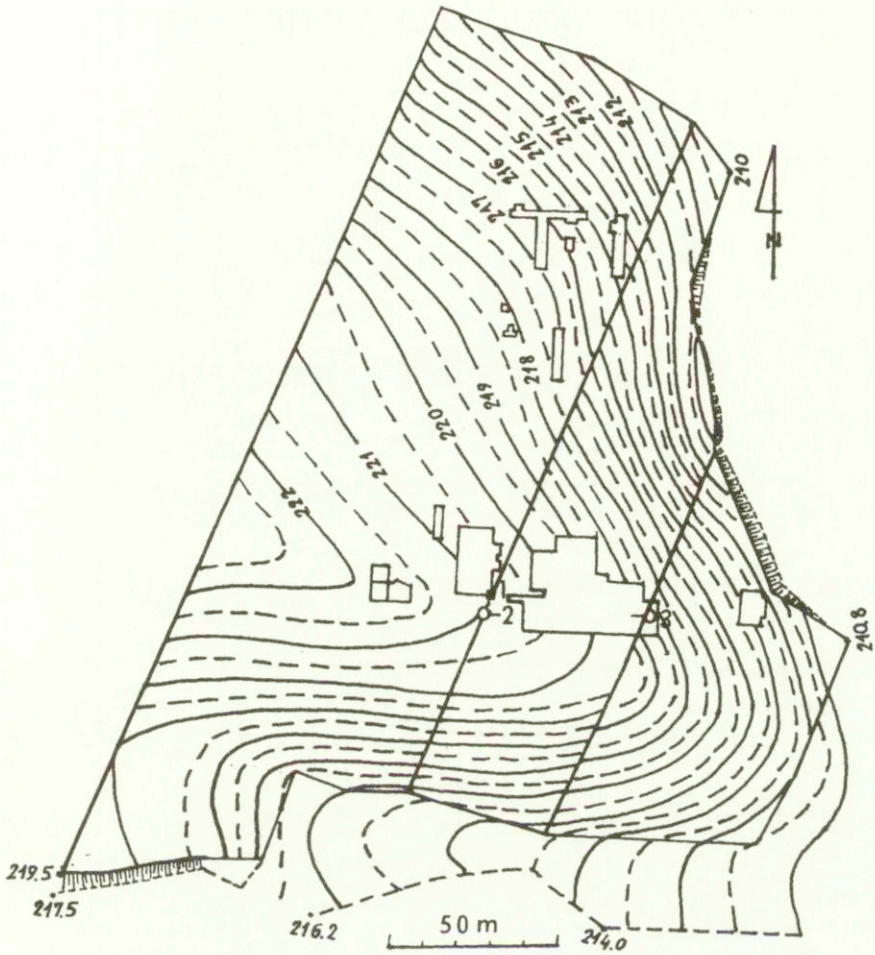
Ryc. 1. Pokrzywnica, woj. Kielce, stan. 1. Lokalizacja stanowiska. Rys. Jolanta Gągorowska.

Fig. 1. Pokrzywnica, Kielce Province, Site 1. Location of the site. Drawn by Jolanta Gągorowska.

Prace archeologiczne prowadzone są od 1993 r. Badaniami z ramienia Wydziału Archeologicznego Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Kielcach kieruje mgr Szymon Orzechowski.

Łącznie w latach 1993–1996 przebadano obszar o powierzchni około 1440 m² (ryc. 3). W 1993 r. założono 6 wykopów o łącznej powierzchni 130 m² i odkryto 26 obiektów kulturowych pochodzących z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza. Obiekty te wystąpiły głównie w wykopie usytuowanym w południowej części stanowiska. W 1994 r. prace objęły południową i północno-wschodnią część lessowego cypla. Wytyczono 5 wykopów badawczych o łącznej powierzchni około 300 m², w których zarejestrowano 23 obiekty datowane na okres wpływów rzymskich i wczesne średniowiecze. W 1995 r. prace koncentrowały się w południowej części stanowiska w strefie między wykopami z poprzednich lat oraz na obszarze otaczającym je od północy i wschodu. Założono także wykopy w północnej oraz w zachodniej części stanowiska na samym szczycie kulminacji cypla. Na przebadanym obszarze (pow. 430 m²) wystąpił materiał z różnych okresów od neolitu po wczesne średniowiecze. W 1996 r. badania prowadzono w południowej części stanowiska, gdzie na obszarze o powierzchni około 580 m² odkryto 37 obiektów, głównie z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza.

Podczas badań stosowano podział powierzchni na ary i ćwiartki stosując otwarty system numerowania arów w obrębie osi pomiarowych N–S i E–W. W zależności od

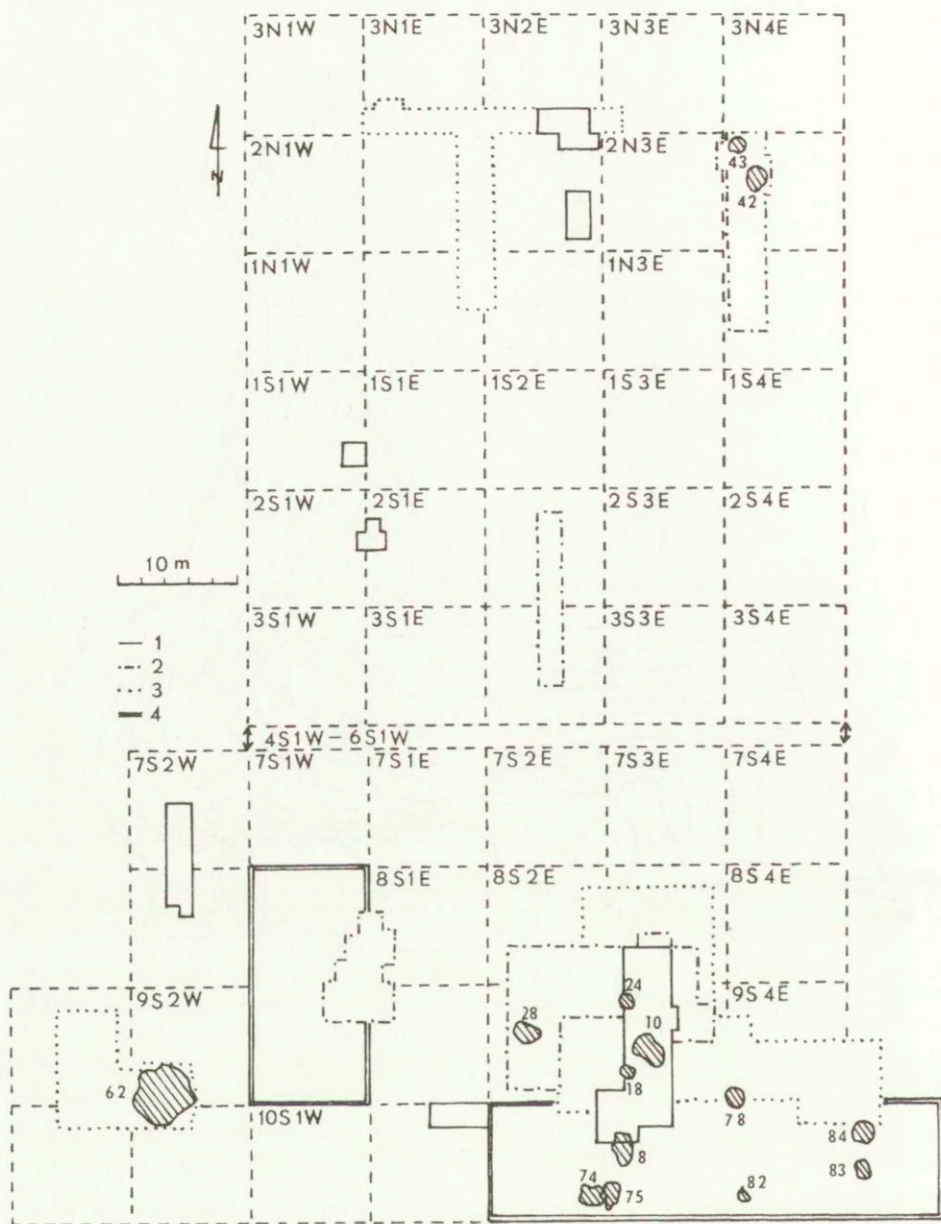
Ryc. 2. Pokrzywnica, woj. Kielce, stan. 1. Plan sytuacyjno-wysokościowy z lokalizacją wykopów: 1 – reper stały (221,03 m n.p.m.), 2, 3 – szpile, według których wytyczano ary.

Rys. Jolanta Gągorowska

Fig. 2. Pokrzywnica, Kielce Province, Site 1. Hypsometric plan with location of the excavation trenches: 1 – fixed mark (221.03 meters above sea level), 2, 3 – corner pins of the square grill.

Drawn by Jolanta Gągorowska.

możliwości i potrzeb obiekty eksplorowano warstwami mechanicznymi co 10 cm lub kulturowymi. Prowadzono dokumentację rysunkową, opisową i fotograficzną. Zabytki, poza ułankami ceramiki, polepą, żużlem i kośćmi zwierzęcymi, lokalizowano trójwymiarowo. Pozostałe materiały określano przestrzennie bądź w zespołach zamkniętych, bądź w obrębie ćwiartki i warstwy głębokościowej. Niniejsze sprawozdanie dotyczy wyłącznie problematyki wczesnego średniowiecza. Obiekty z okresu rzymskiego zostały częściowo opublikowane (Bielenin, Mangin, Orzechowski 1996; Orzechowski 1998).

Ryc. 3. Pokrzywnica, woj. Kielce, stan. 1. Plan rozmieszczenia obiektów w wykopach.
 1 – wykopy przebadane w 1993 r., 2 – przebadane w 1994 r., 3 – przebadane w 1995 r.,
 4 – przebadane w 1996 r. Rys. Jolanta Gağorowska.

Fig. 3. Pokrzywnica, Kielce Province, Site 1. Location of features within the excavation
 trenches: 1 – excavations of 1993, 2 – excavations of 1994, 3 – excavations of 1995,
 4 – excavations of 1996. Drawn by Jolanta Gağorowska.

OPIS OBIEKTÓW

Obiekt 8 wystąpił w południowo-zachodniej części ćwiartki A aru 10S3E, nieznacznie wchodząc na ćwiartkę C tego aru. Został on częściowo odkryty i wyeksplorowany w 1993 r., pozostałą południową część obiektu przebadano w 1996 r. Jego zarys, zbliżony do owalu, miał wymiary 180'280 cm, a przekrój nieregularny lejkowaty kształt; głębokość wynosiła ok. 80 cm (ryc. 4a). Wypełnisko jamy stanowiła prawie jednolita ciemnoszara ziemia z nielicznymi wrętami żółtego lessu.

Na inwentarz jamy złożyło się 97 fragmentów naczyń, z tego 3 należały do ceramiki prehistorycznej, 10 określono na okres rzymski, pozostałe natomiast pochodziły z naczyń wczesnośredniowiecznych, częściowo obtaczanych w partii wylewu, o wychylonych, profilowanych wylewach bądź cylindrycznych szyjkach (ryc. 5 b–e). Dna naczyń lekko wklęsłe z niską drobnopięknie podsywką, w jednym przypadku ze znakiem garncarskim w kształcie równoramiennego krzyża (ryc. 5 a). Brzuśce zdobione ornamentem w postaci poziomych żłobków, niekiedy uzupełnionych odciskami paznokciowymi lub stempelka. Gлина miała barwę szarą i zawierała domieszkę średnio- lub drobnopięknie tłuczni.

W wypełnisku jamy, znaleziono fragment przedmiotu ołowianego w kształcie pętelki o nieokreślonej funkcji (ryc. 6 c). Ponadto inwentarz obiektu zawierał 4 żuźle żelazne, 3 fragmenty ożużonych ścianek pieca, liczne kości zwierzęce oraz drobne okruchy polepy.

Jama 8 jest prawdopodobnie pozostałością obiektu mieszkalnego.

Obiekt 10 odkryto w północno-wschodnim narożniku ćwiartki C aru 9S3E. Nawarstwił się on na jeden z obiektów z okresu rzymskiego (obiekt 17). Jego zarys zbliżony do prostokąta, z nieregularnym przewężeniem w części południowo-wschodniej, miał wymiary 160'270 cm, głębokość 30–50 cm (ryc. 4 d). W intensywnie ciemnym wypełnisku w części środkowej na głębokości około 35 cm wystąpiła zbita masa ziemi przesycona bardzo drobnymi okruchami polepy.

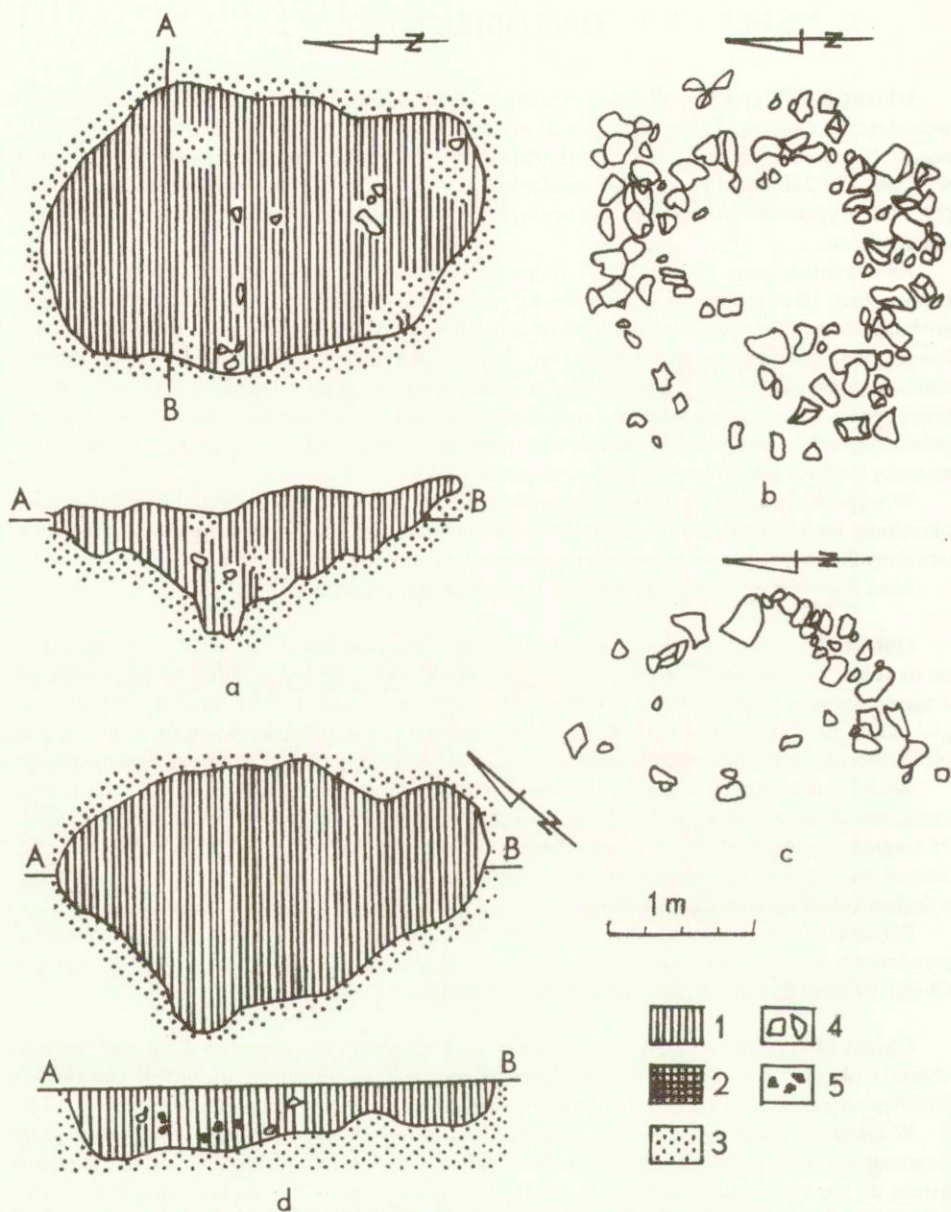
Wśród znalezionych w jamie 105 drobnych ułamków wczesnośredniowiecznych naczyń częściowo obtaczanych w partii wylewu, o wychylonych wylewach bądź cylindrycznych szyjkach, 15 fragmentów było zdobionych ornamentem w postaci pojedynczej lub wielokrotnej linii poziomej i falistej oraz kombinacji obu tych motywów (ryc. 7 a–j). Gлина barwy szarej i brunatnej, z drobną i średniopięknie domieszką.

Ponadto w wypełnisku obiektu znaleziono bliżej nieokreślony drobny fragment żelaznego przedmiotu, drobne ułamki kości zwierzęcych, żuźle żelazne, okruchy polepy oraz 3 krzemienie. Obiekt 10 mógł być dolną partią obiektu mieszkalnego.

Obiekt 18 wystąpił w środkowej części ćwiartki C aru 9S3E i nawarstwił się częściowo na obiekt z okresu rzymskiego (ob. 15). Była to konstrukcja, złożona z drobnych kamyczków o średnicy nie przekraczającej 10 cm, w formie regularnego wieńca o średnicy około 1 m (ryc. 4 b).

W ciemnym wypełnisku obiektu znaleziono 17 drobnych fragmentów naczyń, w tym jeden fragment naczynia prehistorycznego i jeden z okresu wpływów rzymskich. Pozostałe fragmenty należą do naczyń wczesnośredniowiecznych, lepionych ręcznie, bez śladów obtaczania. Tylko jeden ułamek brzuśca zdobiony był głębokimi poziomymi żłobkami i linią falistą (ryc. 16 g). Gлина barwy popielatej ze średniopięknie domieszką. Nie znana jest funkcja tego obiektu. Należy zaznaczyć, że była to powierzchniowa, lekka konstrukcja, która nie mogła tworzyć podstawy większego obiektu. Jama, która wystąpiła pod obiektem 18, była wcześniejsza.

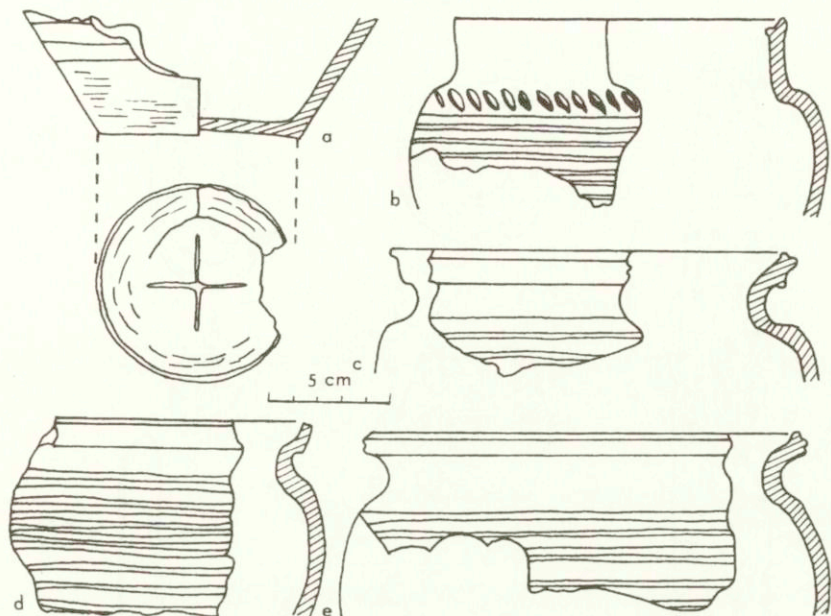
Obiekt 24 pojawił się w centralnej części ćwiartki A aru 9S3E nawarstwiając się na obiekt 23 z okresu rzymskiego. Była to konstrukcja kamienna podobna do obiektu 18. Miała formę wieńca ułożonego z drobnych kamieni (ryc. 4 c). Jego średnica wynosiła około 80 cm. Obiekt

Ryc. 4. Pokrzywnica, woj. Kielce, stan. 1.

a – plan na głęb. 25 cm i profil ob. 8, b – plan ob. 18, c – plan ob. 24, d – plan na głęb. 30 cm i profil ob. 10; 1 – brunatna ziemia próchniczna, 2 – brunatna ziemia próchniczna, zawierająca węgiel drzewny, 3 – less (calce), 4 – kamienie, 5 – polepa. Rys. Jolanta Gągorowska.

Fig. 4. Pokrzywnica, Kielce Province, Site 1: a – the plan on level 25 cm and the cross-section of feature 8, b – the plan of feature 18, c – the plan of feature 24, d – the plan on level 30 cm and the cross-section of feature 10; 1 – brown humus soil, 2 – brown humus soil with charcoal, 3 – loess (virgin soil), 4 – stones, 5 – dabbed clay. Drawn by Jolanta Gągorowska.

Ryc. 5. Pokrzywnica, woj. Kielce, stan. 1. Ceramika z ob. 8. Rys. Jolanta Gagorowska.

Fig. 5. Pokrzywnica, Kielce Province, Site 1. The pottery from feature 8.

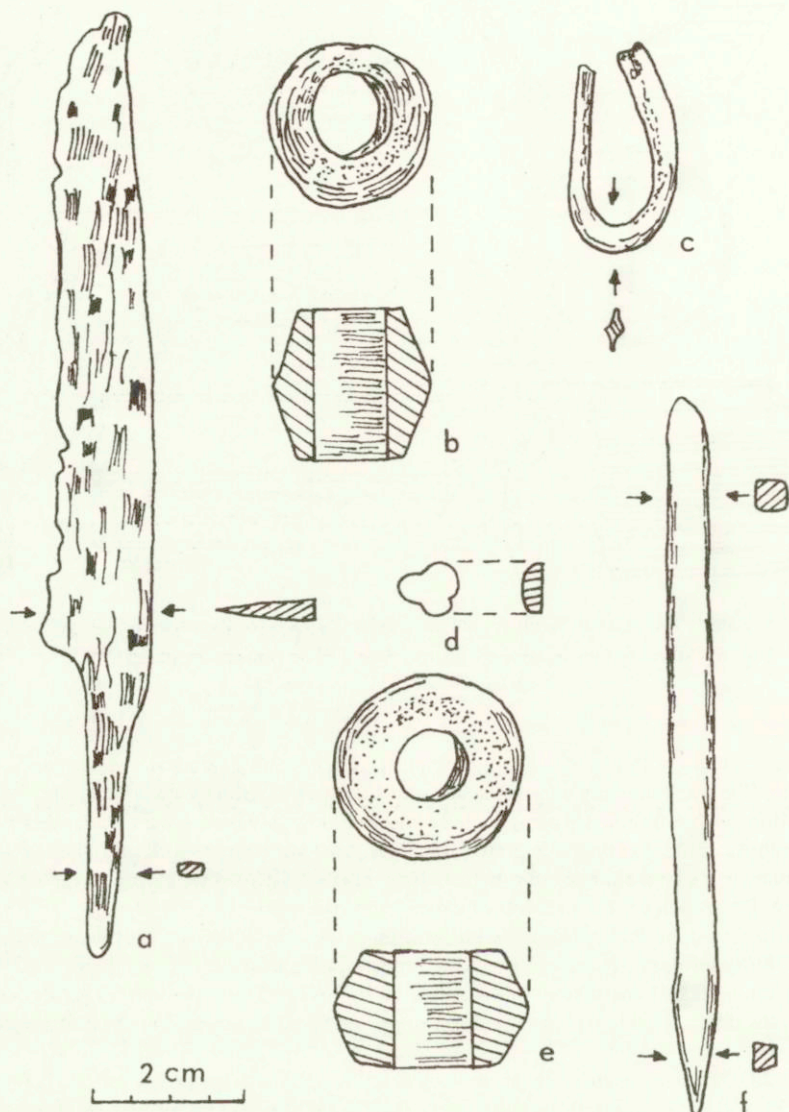
Drawn by Jolanta Gagorowska.

odslonięto częściowo w 1993 r., ale do jego eksploracji przystąpiono podczas następnego sezonu badawczego. Wieniec kamienny uległ częściowemu zniszczeniu wskutek głębokiej orki. W obiekcie znaleziono tylko 4 fragmenty ceramiczne, mało charakterystyczne. Była to ceramika ręcznie lepiona, grubościenna, wykonana z gliny popielatej ze średnioziarnistą domieszką. W trakcie oczyszczania wieńca kamiennego odkryto przęślik kamienny, wykonany ręcznie, dwustożkowy, barwy czarnej, o średnicy 2 cm i średnicy otworu 1 cm (ryc. 6 b).

Nie udało się ustalić funkcji tego obiektu, podobnie jak w przypadku wcześniej omówionego obiektu 18, który leżał mniej więcej na tej samej linii w odległości około 5 m od obiektu 24 i stanowił taką samą lekką konstrukcję. Występowanie w obu obiektach podobnej ręcznie lepionej ceramiki pozwala datować je na ten sam okres, to jest wczesne fazy wczesnego średniowiecza.

Obiekt 28 odkryto na granicy ćwiartek A i C aru 9S2E. Była to owalna w zarysie jama o wymiarach 120'160 cm i głębokości około 70 cm (ryc. 8 a). Jama wypełniona była zbitą ziemią o ciemnym zabarwieniu prawie czarnym. W przekroju posiadała nieckowaty kształt i płaskie regularne dno. W inwentarzu wystąpiło 27 ułamków naczyń glinianych, w tym 6 pochodziło z naczyń z okresu rzymskiego, pozostałe z wczesnego średniowiecza. Były to fragmenty naczyń ręcznie lepionych, niekiedy słabo obtaczanych w partii wylewu, wykonanych z gliny brunatnej ze średnio- i drobnoziarnistą domieszką. Poza tym na inwentarz złożyły się liczne żużle żelazne, fragmenty polepy i kości zwierzęce. Prawdopodobnie była to jama zasobowa lub odpadkowa.

Obiekt 38 odkryto w północno-wschodnim narożniku ćwiartki aru 8S3E na głębokości około 20 cm od powierzchni. Wystąpił on we wschodniej części obiektu 37, pochodzącego z okresu rzymskiego, nawarstwiając się na ten obiekt. Było to niewielkie skupisko przepalonych kamieni

Ryc. 6. Pokrzywnica, woj. Kielce, stan. 1. Zabytki różne:

- a – nóż żelazny z ob. 75, b – kamienny przęślik z ob. 24, c – fragment ołowianego przedmiotu z ob. 8,
 d – fragment paciorka szklanego z ob. 82, e – przęślik kamienny z ob. 82,
 f – przedmiot żelazny (punca?) z ob. 82. Rys. Jolanta Gağorowska.

Fig. 6. Pokrzywnica, Kielce Province, Site 1. Selection of artifacts:

- a – iron knife from feature 75, b – stone spindle whorl from feature 24, c – lead fragment from feature 8,
 d – glass bead fragment from feature 82, e – stone spindle whorl from feature 82, f – iron object
 (a punch?) from feature 82. Drawn by Jolanta Gağorowska.

zalegających w warstwie popiołu i spalonego drewna. W wypełniku obiektu znaleziono również okruchy polepy. Czarne zabarwienie wypełnika oraz fakt nawarstwienia się go na obiekt rzymski mogą wskazywać, iż jest to pozostałość po wczesnośredniowiecznym palenisku.

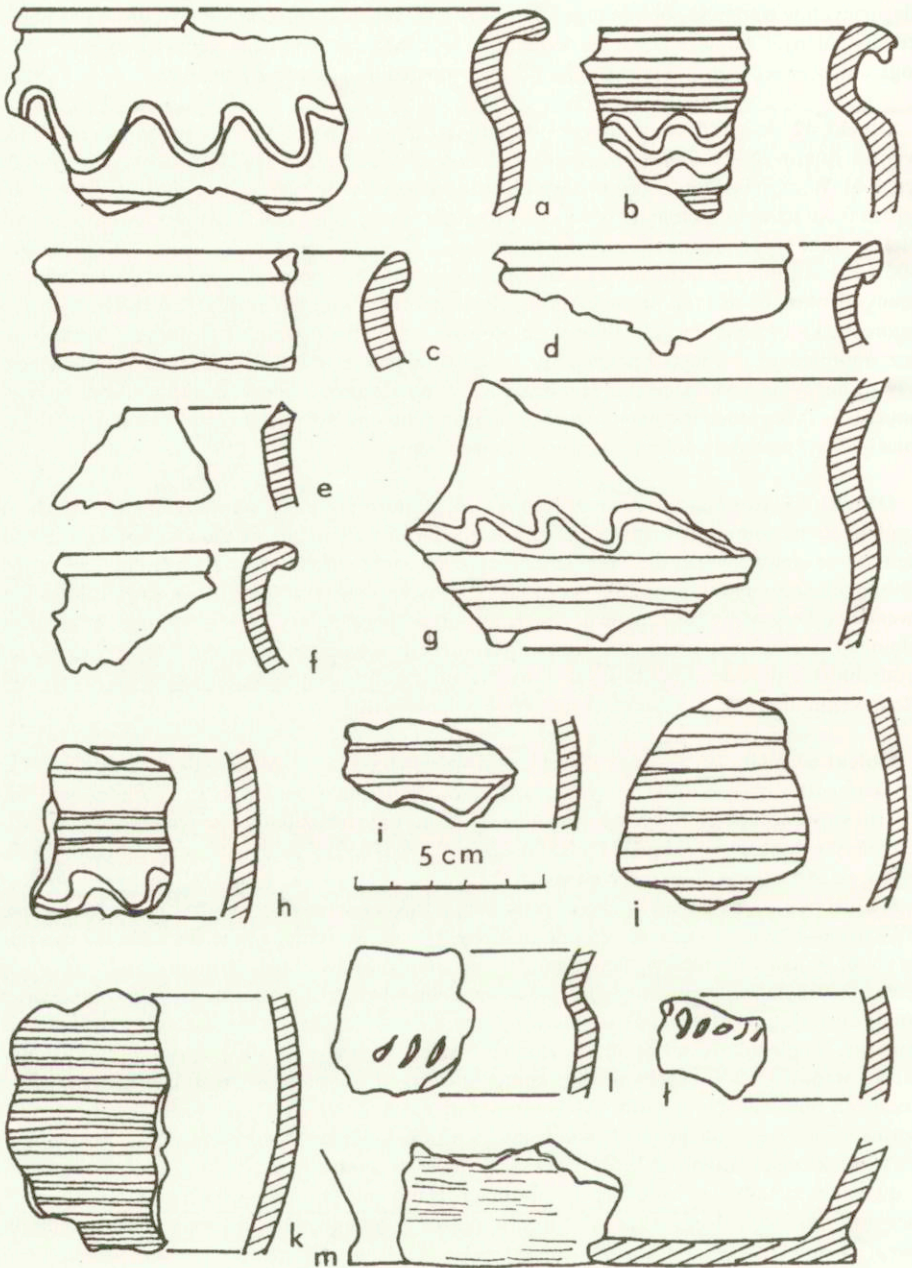
Obiekt 42 wystąpił około 30 cm pod powierzchnią w południowo-wschodnim narożniku ćwiartki A aru 2N4E. Obiekt miał zarys nieregularnego koła o średnicy około 180–190 cm (ryc. 8 b). W części północno-zachodniej obiektu zachowały się *in situ* ślady charakterystycznego wypału lessu na kolor pomarańczowy od zewnątrz i sinoniebieski od wewnątrz, tworząc ścianki obiektu. Taki wypał lessu świadczy o działaniu wysokiej temperatury, sięgającej około 900–1000°C, w warunkach utrudnionego dostępu powietrza. W ciemnym wypełniku przesyconym drobnymi okruchami tych ścianek wystąpiły liczne ułamki żużli miseczkowatych oraz duże fragmenty kości zwierzęcych. Inwentarz obiektu stanowiło również 8 drobnych fragmentów naczyń glinianych, z czego 2 pochodziły z okresu rzymskiego, a 6 z wczesnego średniowiecza. Były to naczynia wykonane ręcznie, bez śladów obtaczania, z gliny szarej z drobnziarnistą domieszką. Tylko jeden fragment brzuśca naczynia zdobiony był poziomymi żłobkami. (ryc. 7 k). Obiekt 42 był prawdopodobnie suszarnią lub wędzarnią.

Obiekt 43, to jama o planie zbliżonym do koła o średnicy około 150 cm ukazała się w północno-zachodnim narożniku ćwiartki A aru 2N4E i wypłyła na głębokości około 50 cm. Intensywnie ciemne wypełniko obiektu, przesycone bardzo drobnymi okruchami polepy, oprócz 3 drobnych fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej (ryc. 7 l–m) nie zawierało innego inwentarza. Fragmenty naczyń nie noszą śladów obtaczania, barwy szarej, wykonane są z gliny z domieszką średnioziarnistą. Na jednym fragmencie w miejscu przejścia w ściankę dno jest wyodrębnione w rodzaj stopki (ryc. 7 m). Na dnie jamy zachowała się warstwa przesycona pyłem węgla drzewnego. Obiekt 43 mógł być paleniskiem.

Obiekt 62 miał plan zbliżony do lekko spłaszczonego koła o średnicy około 5 m i sięgał do głębokości 100 cm (ryc. 9). Jego wypełniko stanowiła ziemia o jednolitym czarnym zabarwieniu. W partii stropowej obiektu występowała duża ilość drobnych kamieni często przepalonych, które nie tworzyły wyraźnych skupisk. Obiekt wyeksplorowano tylko w jego części wschodniej, a pozostała, pozostawiono do przyszłych badań.

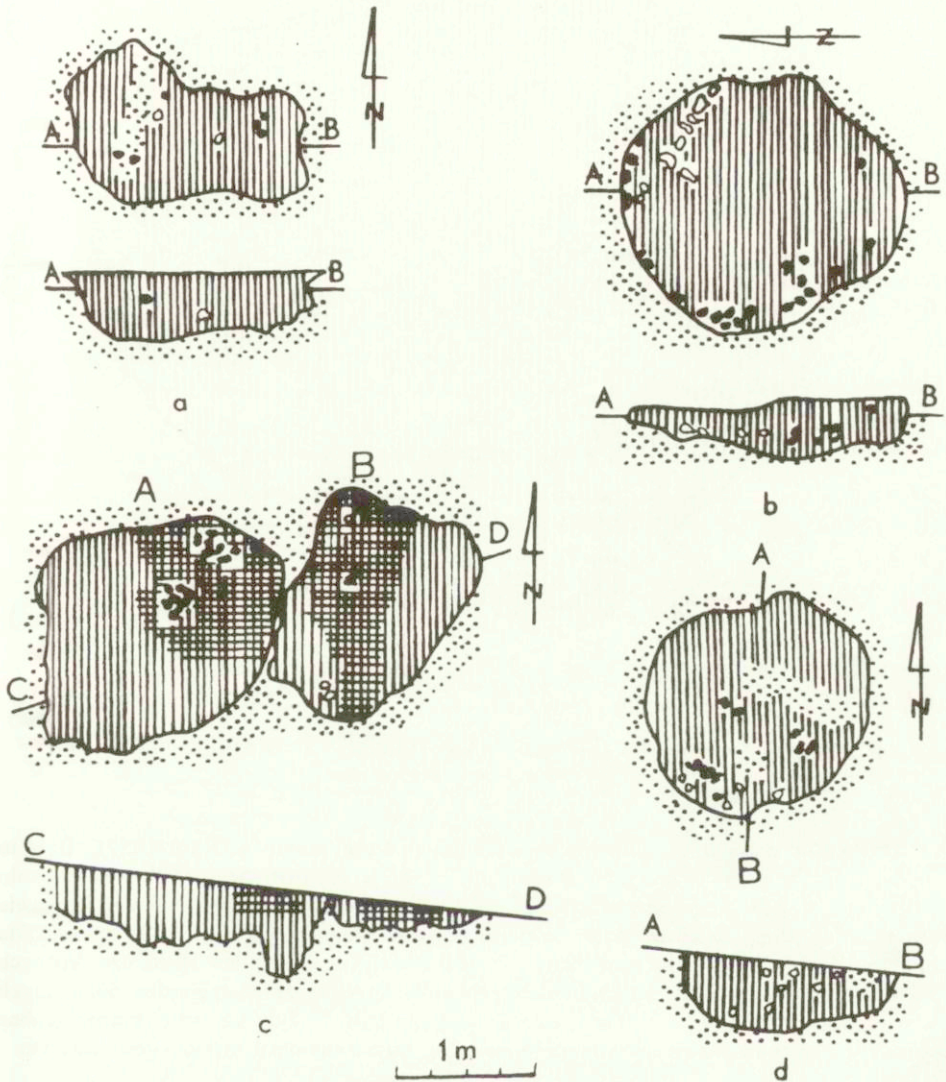
Na głębokości 40–50 cm w części centralnej obiektu zarysowały się dwa ciemniejsze przebarwienia warstwy, zawierające drobne okruchy polepy. Zaciemnienia te oznaczono numerami 62a i 62b. W jednym z nich wystąpiło koliste zaciemnienie zawierające drobne ułamki spalonego drewna i rozmytą warstwę spalenizny. Prawdopodobnie była to pozostałość po palenisku. Stwierdzono również, że na tej głębokości obiekt zmienił swój dotychczasowy kształt na bardziej nieregularny. Na głębokości 60 cm obiekt zmniejszył się, a jego wypełniko rozjaśniło się. Inwentarz obiektu stanowiło 270 drobnych ułamków i większych fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych obtaczanych w partii wylewu, o różnie ukształtowanych wylewach (ryc. 10, 11). Na brzuścach dały się zauważyć ślady wygładzania rękami i obmazywania pionowego lub skośnego; dna w większości fragmentów były lekko wklęsłe ze śladami podsypki popiołu lub piasku. W dwóch przypadkach widoczne są na dnach fragmenty znaków garncarskich (ryc. 10 f). Naczynia wykonane z gliny barwy szarej, schudzonej średnio- lub drobnziarnistą domieszką. Inwentarz obiektu zawierał również 20 brył żużla redukcyjnego, ożużloną ściankę pieca, liczne drobne okruchy polepy, węgle drzewne, dużą ilość kości zwierzęcych i 2 krzemienie. Ponadto na głębokości około 80–90 cm w wypełniku obiektu znaleziono fragment tygielka.

Obiekt 62 mógł być dużą chatą wczesnośredniowieczną, jednak bardziej szczegółowe wnioski odnośnie jego funkcji i charakteru będzie można sformułować dopiero po przebadaniu całego obiektu.

Ryc. 7. Pokrzywnica, woj. Kielce, stan. 1. Ceramika z ob. 10 (a-j), 42 (k), 43 (l-m).
 Rys. Jolanta Gągorowska.

Fig. 7. Pokrzywnica, Kielce Province, Site 1. Pottery from feature 10 (a-j), 42 (k), and 43 (l-m).
 Drawn by Jolanta Gągorowska.

Ryc. 8. Pokrzywnica, woj. Kielce, stan. 1.

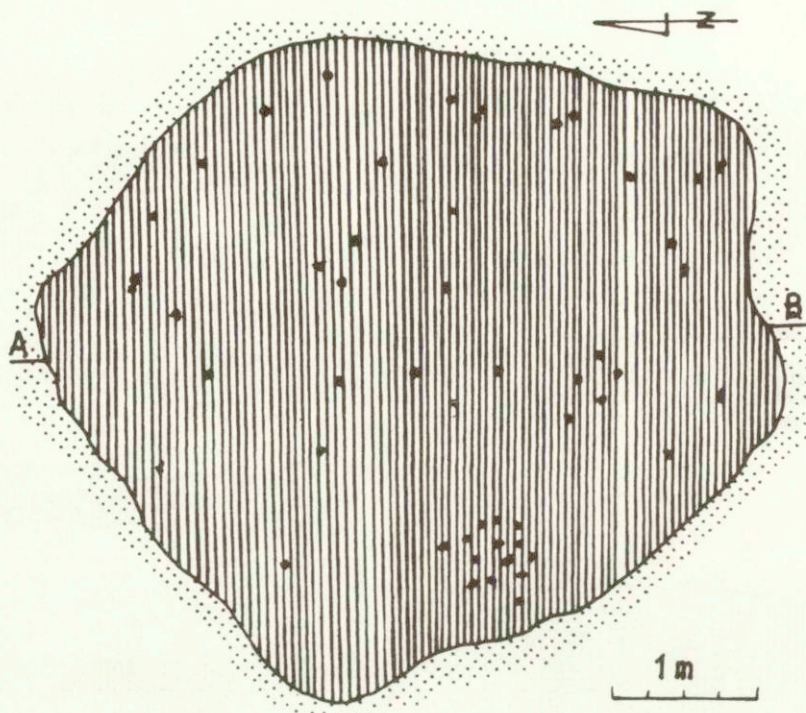
a – plan na głęb. 25 cm i profil ob. 28, b – plan na głęb. 25 cm i profil ob. 42,
c – plan na głęb. 30 cm i profil ob. 74 (A) i 75 (B), d – plan na głęb. 25 cm i profil ob. 83.

Oznaczenia warstw, jak na ryc. 4. Rys. Jolanta Gągorowska.

Fig. 8. Pokrzywnica, Kielce Province, Site 1.

a – the plan on level 25 cm and the cross-section of feature 28, b – the plan on level 25 cm and the cross-section of feature 42, c – the plan on level 30 cm and the cross-sections of feature 74 (A) and 75 (B), d – the plan on level 25 cm and the cross-section of feature 83. Symbols as on Fig. 4.

Drawn by Jolanta Gągorowska.

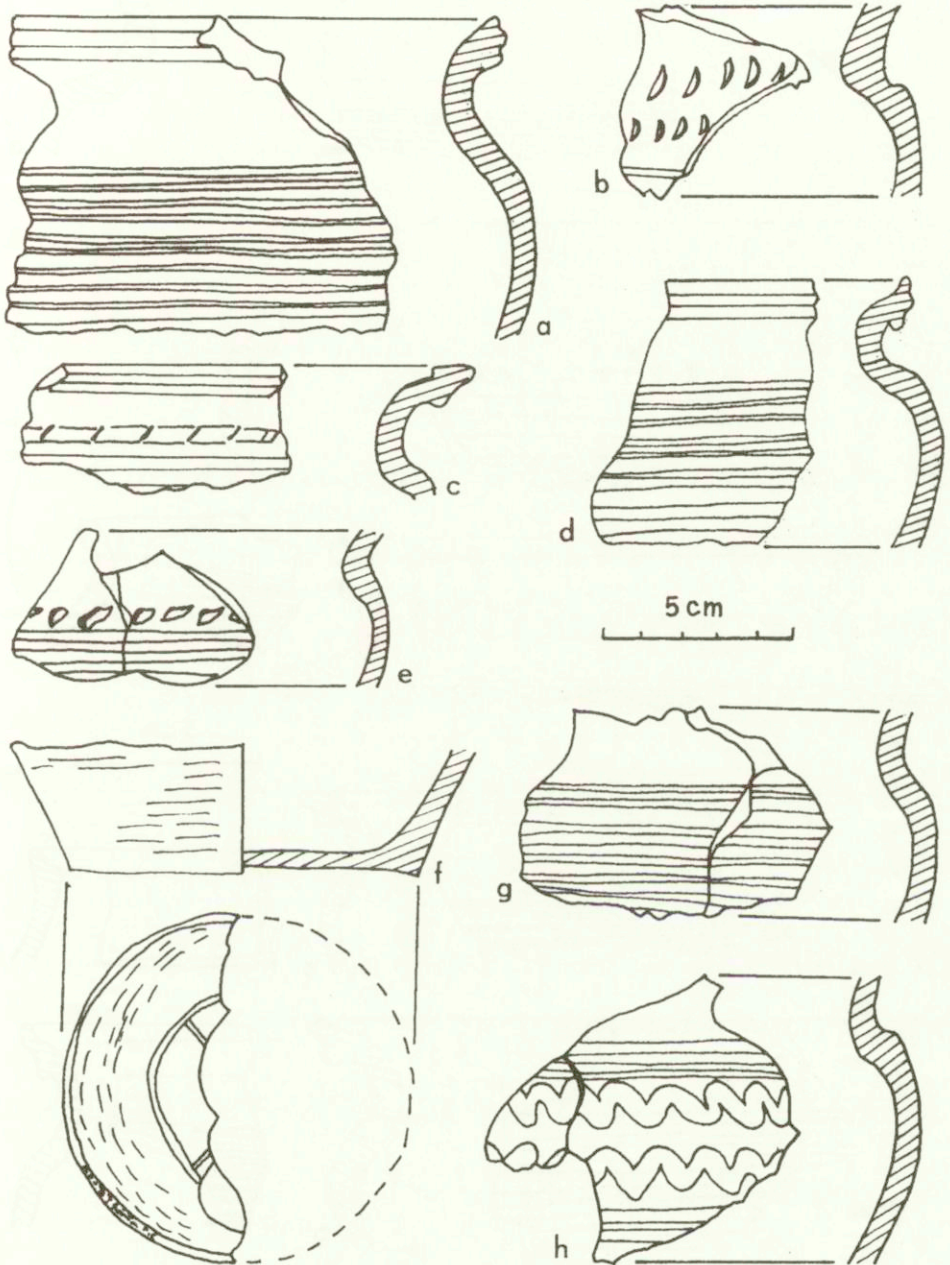

Ryc. 9. Pokrzywnica, woj. Kielce, stan. 1. Plan ob. 62 na głęb. 35 cm. Rys. Jolanta Gągorowska.

Fig. 9. Pokrzywnica, Kielce Province, Site 1. The plan of feature 62 on level 35 cm. Drawn by Jolanta Gągorowska.

Obiekt 74 wystąpił w południowo-wschodniej części ćwiartki D aru 10S2E. Była to nieregularna, brunatno-czarna jama o wymiarach 130'160 cm i największej głębokości około 30 cm (ryc. 8 c). W północno-wschodniej części wypełnisko było znacznie ciemniejsze, prawie czarne i przesycone okruskami polepy i spalenizny; pozostała jego część tworzyła mniej zwarta brunatna ziemia bez śladów spalenizny. W obrębie obiektu znaleziono 18 bardzo drobnych fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych wykonanych ręcznie i częściowo obtaczanych w partii wylewu (ryc. 12 a-f). Poza tym na inwentarz jamy złożyły się żuźle żelazne, drobne okruski polepy i kości zwierzęce. Jama 74 może być zniszczonym paleniskiem gospodarczym.

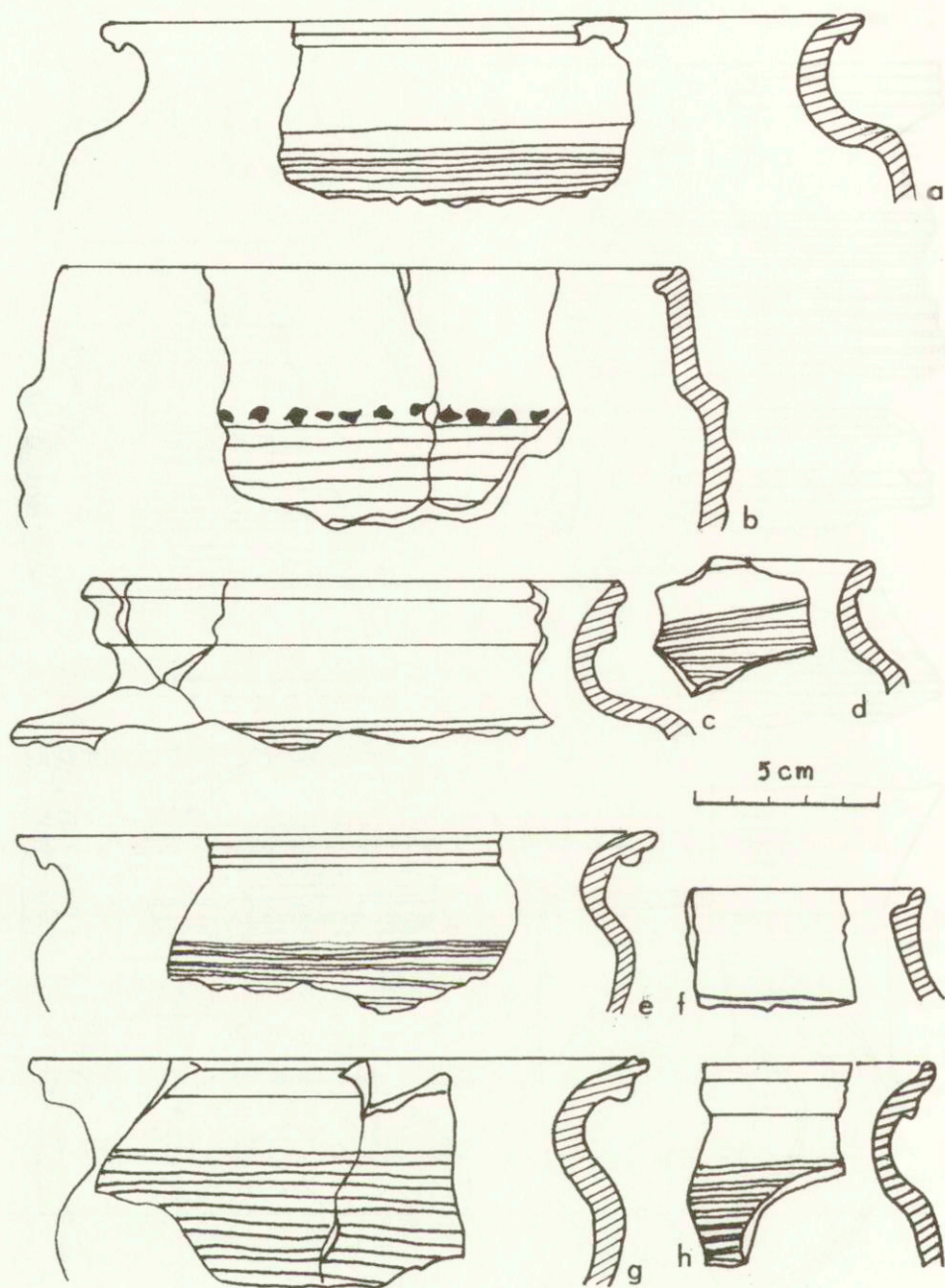
Obiekt 75 był płytką jamą, w kształcie nieregularnego prostokąta. Wystąpił na granicy arów 10S2E i 10S3E, granicząc od wschodu z obiektem 74. Miał on wymiary 120'160 cm, przy głębokości 10 cm (ryc. 8 c). Brunatno-czarne wypełnisko obiektu zawierało nieliczne kamienie, kilka grudek polepy, żuźle żelazne oraz węgle drzewne. Na jej inwentarz składało się także 20 drobnych ułamków naczyń, z których nie udało się zrekonstruować większych fragmentów naczyń (ryc. 12 g-j). Znalezione ułamki ceramiczne pochodzą z naczyń cienkościennych, wykonanych ręcznie i obtaczanych w górnej części. Brak śladów obtaczania na brzuścach, natomiast widoczne są ślady wygładzania rękami. Znaleziono tu ponadto całkowicie zachowany żelazny nożyk, o prostym tyłcu i wyodrębnionym kolcu, długości 12,5 cm (ryc. 6 a). Obiekt 75 jest zapewne resztką paleniska.

Ryc. 10. Pokrzywnica, woj. Kielce, stan. 1. Ceramika z ob. 62. Rys. Jolanta Gągorowska.

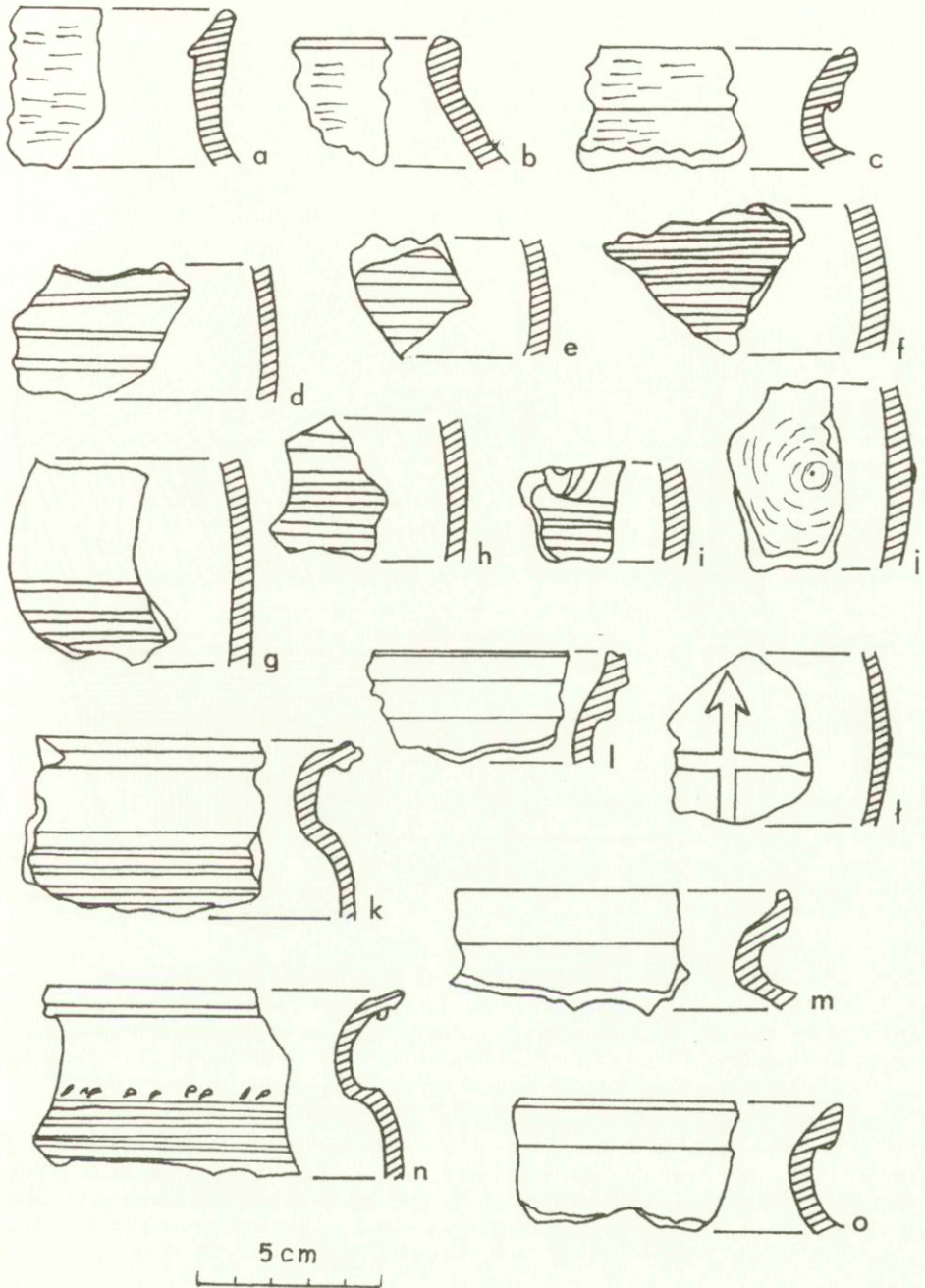
Fig. 10. Pokrzywnica, Kielce Province, Site 1. Pottery from feature 62.

Drawn by Jolanta Gągorowska.

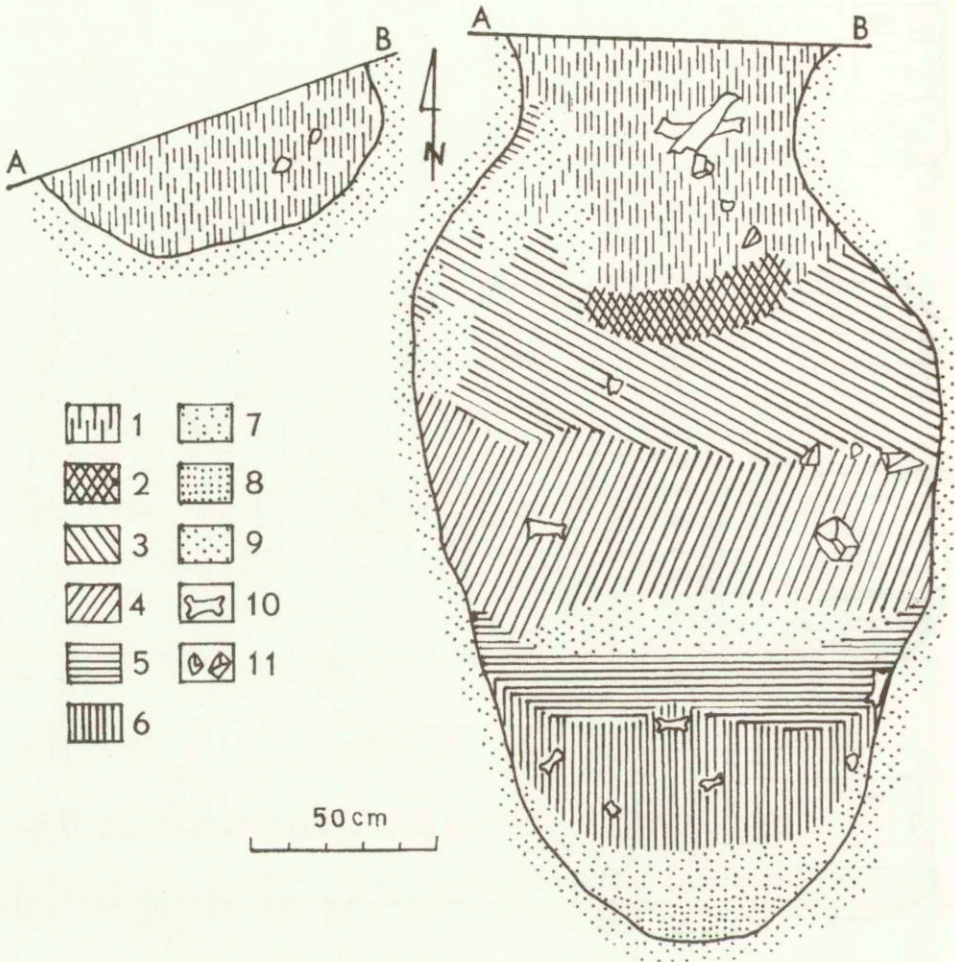
Ryc. 11. Pokrzywnica, woj. Kielce, stan. 1. Ceramika z ob. 62. Rys. Jolanta Gągorowska.

Fig. 11. Pokrzywnica, Kielce Province, Site 1. Pottery from feature 62.
Drawn by Jolanta Gągorowska.

Ryc. 12. Pokrzywnica, woj. Kielce, stan. I. Ceramika z ob. 74 (a-f), 75 (g-j) i 82 (k-o).
Rys. Jolanta Gagorowska.

Fig. 12. Pokrzywnica, Kielce Province, Site I. Pottery from features 74 (a-f), 75 (g-j),
and 82 (k-o). Drawn by Jolanta Gagorowska.

Ryc. 13. Pokrzywnica, woj. Kielce, stan. 1. Plan na głęb. 25 cm i profil ob. 82.

1 – tusta warstwa zawierająca kości, kamienie i węgiel drzewny, 2 – warstwa z dużą ilością popiołu, 3 – zagliniona warstwa z okruchami polepy, 4 – ciemna, zbita warstwa zawierająca less, 5 – jaśniejsza warstwa z wtrętami lessu, 6 – sypka warstwa zawierająca popiół, kości i węgiel drzewny, 7 – sypka, jasna warstwa z popiołem, 8 – warstwa analogiczna do poprzedniej, ale ciemniejsza, 9 – less (calce), 10 – kości, 11 – kamienie. Rys. Jolanta Gągorowska.

Fig. 13. Pokrzywnica, Kielce Province, Site 1. The plan on level 25 cm and the cross-section of feature 82: 1 – compact layer with bones, stones and charcoal, 2 – layer with ash, 3 – clay-like layer with pieces of dabbed clay, 4 – dark, compact layer with loess, 5 – lighter layer with loess intrusions, 6 – loose layer with ash, bones and charcoal, 7 – loose light layer with ash, 8 – layer similar to the latter but darker, 9 – loess (virgin soil), 10 – bones, 11 – stones. Drawn by Jolanta Gągorowska.

Obiekt 78 wystąpił na granicy arów 10S3E i 10S4E, nawarstwiając się na obiekt 79 pochodzący z okresu rzymskiego, dlatego w jego wypełnisku znaleziono dużą ilość żużli miseczkowatych. Oba obiekty oddzieliły się od siebie na głębokości około 50 cm. Jama 78 miała nie-

regularny owalny zarys, o wymiarach 80'110 cm, w profilu była nieckowata i schodziła do głębokości 50 cm.

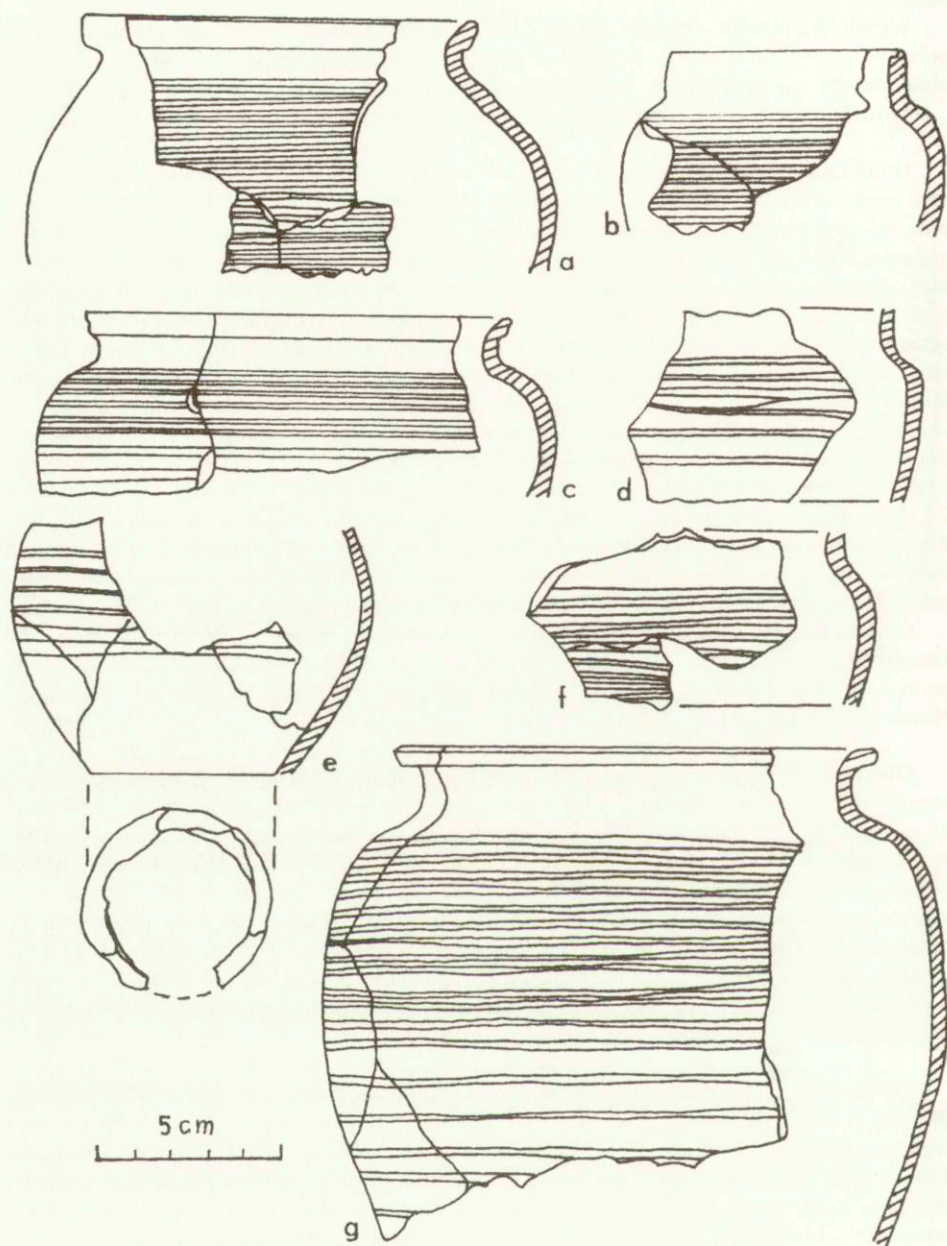
Wypełnisko obiektu stanowiła ciemna, prawie czarna ziemia przesycona drobnymi okruchami polepy i węglami drzewnymi. Znalezione tu ogółem 13 drobnych ułamków naczyń częściowo obtaczanych, o wychylonych, profilowanych wylewach i brzuścach zdobionych liniami poziomymi. Obiekt 78 stanowi być może pozostałość po palenisku.

Obiekt 82 wystąpił w ćwiartce C aru 10S4E w postaci niewielkiego zbliżonego do owalu zarysu o wymiarach 1 x 1 m (ryc. 13). Dopiero na głębokości około 60 cm zaobserwowano znaczne powiększenie się obiektu. W profilu jama miała „gruszkowaty” kształt dochodząc do znacznej głębokości 240 cm. Wyeksplorowano tylko wschodnią część jamy, zachodnią pozostawiono do innego sezonu badawczego. Wypełnisko przebadanej części obiektu składało się z kilku wyraźnie oddzielających się od siebie warstw (ryc. 13). Na inwentarz jamy składało się 275 fragmentów ceramicznych, bardzo drobnych, z których nie udało się zlepić większych części naczyń. Znalezione ułamki należały do ceramiki wczesnośredniowiecznej, częściowo obtaczanej o wychylonych profilowanych brzegach i brzuścach zdobionych poziomymi żłobkami (ryc. 12 k-o) wykonanych z gliny szaro-brunatnej z domieszką drobnoziarnistego, niekiedy średnioziarnistego tłucznia i piasku. Ponadto w wypełnisku znaleziono fragment czerwonego paciorka szklanego (ryc. 6 d), dwustożkowaty, o łagodnym załomie brzuśca przezślik kamienny, obtoczony, o średnicy 2,5 cm i średnicy otworu 1 cm (ryc. 6 e) oraz żelazny przedmiot, dobrze zachowany o długości 9,5 cm, prawdopodobnie punca (ryc. 6 f). W wypełnisku wystąpiły też bardzo duże ilości kości zwierzęcych, w tym dwie czaszki owcy (kozy?), nieliczne kamienie, nie noszące śladów przepalania, drobne okruchy polepy, zużle żelazne oraz węgle drzewne.

Obiekt mógł być jamą zasobową, na co może wskazywać jego głębokość i charakterystyczny kształt. Gruszkowate jamy zasobowe znane są z polskich stanowisk wczesnośredniowiecznych, m. in. z Igołomi i z osady w Drzewcach-Kolonii w woj. lubelskim (Gurba 1987, 240–241, ryc. 2; Nosek 1955, 3, ryc. 11).

Obiekt 83 wystąpił w ćwiartce A i częściowo w ćwiartce C aru 10S5E. Miał on kształt dość regularnego koła o średnicy około 150 cm, w przekroju nieckowaty i schodził do głębokości 45 cm (ryc. 8 d). Wypełnisko obiektu stanowiła tłusta, ciemna ziemia, miejscami z gliniastolessowymi wtętami, przesycona okruchami polepy. W wypełnisku znaleziono również drobne okruchy piaskowca bez śladów przepalania i kości zwierzęce. Ponadto na inwentarz obiektu złożyło się 208 fragmentów i ułamków ceramiki wczesnośredniowiecznej (ryc. 14), częściowo obtaczanej, o cylindrycznych szyjkach lub wychylonych brzegach. Udało się wylepić dużą część jednego naczynia (ryc. 14 g) i kilka większych fragmentów innych okazów. Gлина miała barwę brunatno-szarą i zawierała średnio- i drobnoziarnistą domieszkę tłucznia. Obiekt 83 był prawdopodobnie jamą odpadkową.

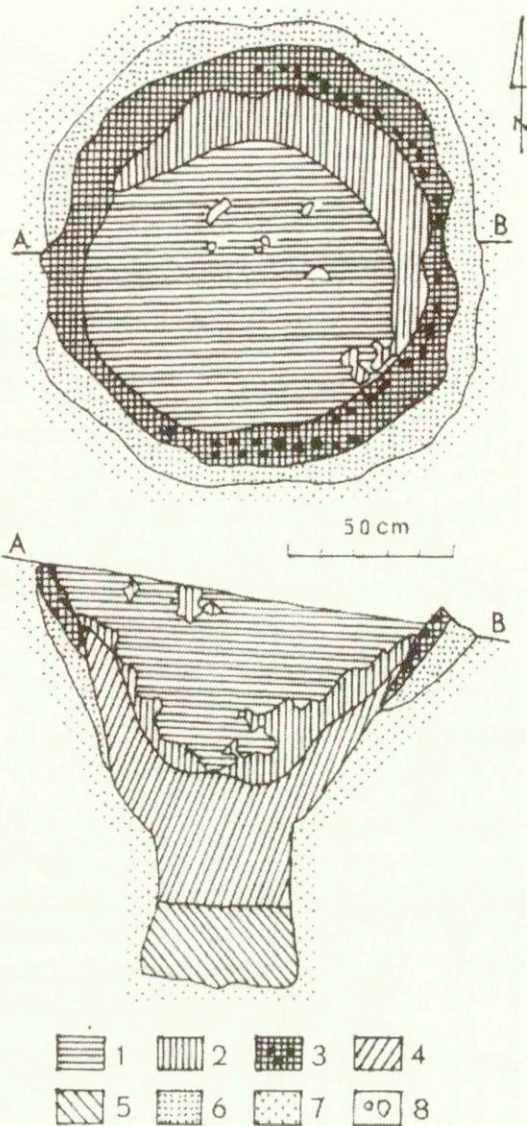
Obiekt 84 zarysował się bezpośrednio po zdjęciu 20 cm warstwy humusu, w środkowej części ćwiartki A aru 10S5E w odległości około 70 cm na północ od obiektu 83. Obiekt 84 miał zarys regularnego koła o średnicy około 120 cm; w przekroju jego kształt był lejkowaty przy głębokości 150 cm (ryc. 15). Zewnętrzzną część obiektu stanowiły ścianki w postaci mocno przepalanej polepy o brunatno-czarnym zabarwieniu przechodzącej w mocno spieczoną warstwę lessu wyraźnie oddzielającą się od calca. W strefie tej zaobserwowano bardziej intensywne oddziaływanie wysokiej temperatury. Ścianki zachowały się w zachodniej części obiektu. We wschodniej części pozostał ślad przepalania i duże ilości fragmentów zniszczonych ścianek w wypełnisku obiektu. W wypełnisku jamy wyróżniono kilka warstw ziemi różniących się zabarwieniem (ryc. 15). We wszystkich warstwach wystąpiły liczne ułamki kości zwierzęcych, zużli misczkowatych i redukecyjnych oraz okruchy piaskowca. Ponadto znaleziono tutaj 70

Ryc. 14. Pokrzywnica, woj. Kielce, stan. 1. Ceramika z ob. 83. Rys. Jolanta Gağorowska.

Fig. 14. Pokrzywnica, Kielce Province, Site 1. Pottery from feature 83.

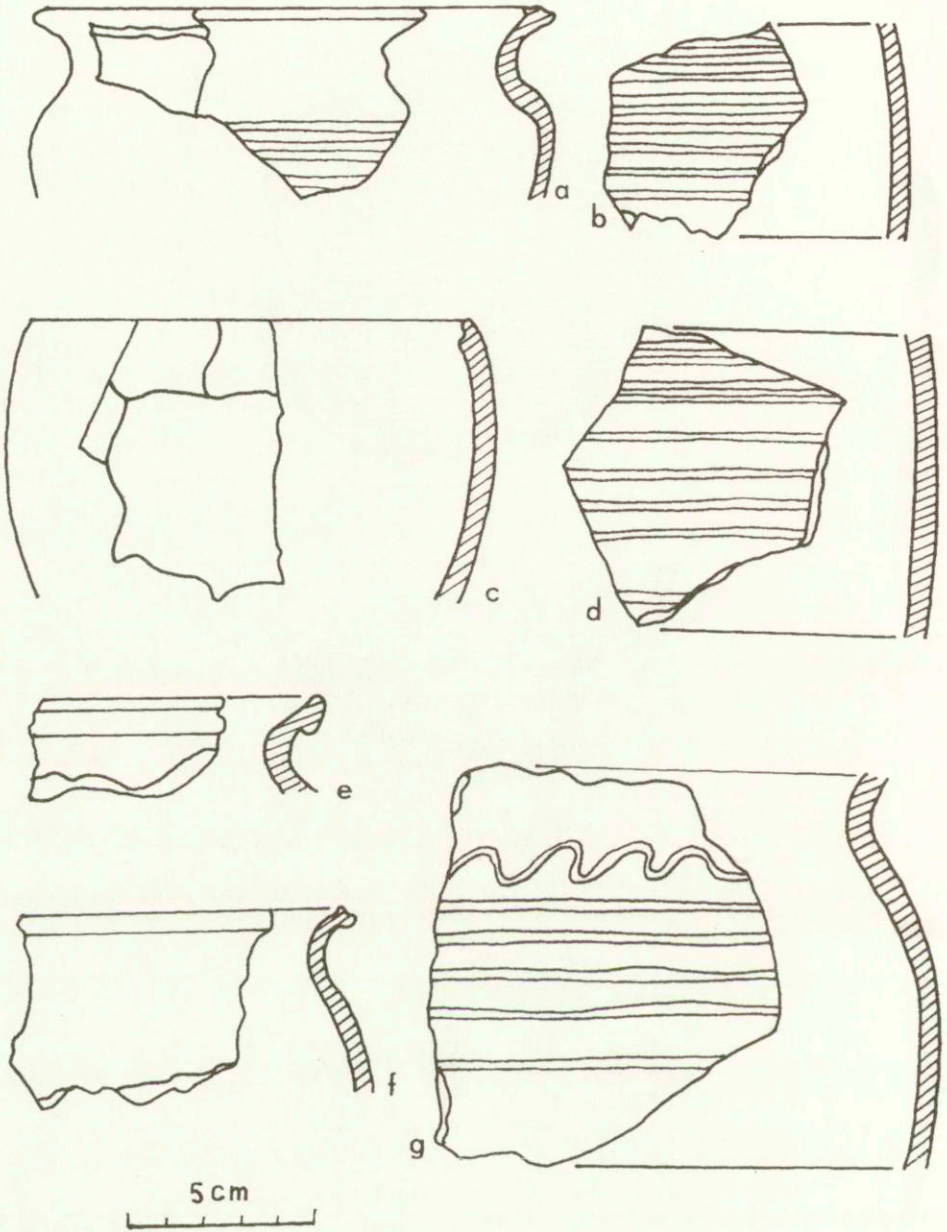
Drawn by Jolanta Gağorowska.

Ryc. 15. Pokrzywnica, woj. Kielce, stan. 1. Plan i profil ob. 84.

1 – ciemna, prawie czarna warstwa, miejscami przesycona lessom, 2 – zagliniona warstwa zawierająca w części północnej fragmenty przepalonych ścianek obiektu, 3 – fragmenty przepalonych ścianek, 4 – sypka, szara warstwa, 5 – sypka warstwa, ciemniejsza od poprzedniej, 6 – przepalony less, 7 – less (calce), 8 – kamienie. Rys. Jolanta Gągorowska.

Fig. 15. Pokrzywnica, Kielce Province, Site 1. The outline and cross-section of feature 84:
 1 – dark, almost black layer, in parts with strong loess admixture, 2 – clay-like layer containing in its northern part burnt wall elements of a feature, 3 – elements of burnt walls, 4 – loose grey layer, 5 – loose layer, darker than the latter, 6 – burnt loess, 7 – loess (virgin soil), 8 – stones. Drawn by Jolanta Gągorowska.

Ryc. 16. Pokrzywnica, woj. Kielce, stan. 1. Ceramika z ob. 84 (a–e) i 18 (f, g).
Rys. Jolanta Gağorowska.

Fig. 16. Pokrzywnica, Kielce Province, Site 1. Pottery from features 84 (a–e) and 18 (f, g).
Drawn by Jolanta Gağorowska.

bardzo drobnych fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych, lepionych ręcznie i częściowo obtaczanych, o wychylonych brzegach i brzuścach zdobionych poziomymi żłobkami (ryc. 16 a–e).

Funkcja obiektu 84 jest nieznana. Pewne jest, że nie wytapiano tutaj żelaza, a żuźle żelazne znaleziono w wypełniku obiektu znajdują się tu na wtórnym złożu. Forma obiektu wskazuje na to, że użytkowano ją w dwóch etapach. Mogło tutaj być najpierw palenisko lub wędzarnia, którą następnie przegłębiono i użytkowano w innym, trudnym do określenia celu. Mogła również istnieć sytuacja odwrotna, to jest jamę zasypano częściowo i zaczęto wykorzystywać jako wędzarnię.

ANALIZA MATERIAŁU

Dotychczasowe badania obiektów wczesnośredniowiecznych na osadzie w Pokrzywnicy nie dostarczyły zbyt licznych materiałów źródłowych. Inwentarz ruchomy jest nieliczny i mało urozmaicony. W jego skład wchodzi: ułamki naczyń glinianych, nóż żelazny, 2 przęśliki, fragment paciorka szklanego, żelazny przedmiot, prawdopodobnie punca, nieokreślony przedmiot ołowiany, grudki polepy, żuźle żelazne, kości zwierzęce, kamienie, niekiedy ze śladami przepalenia i węgle drzewne.

Ceramika w Pokrzywnicy reprezentowana jest przez naczynia gliniane zachowane w mniejszych lub większych fragmentach. Materiał ten jest jednak tak rozdrobniony, że udało się zrekonstruować tylko kilka większych partii naczyń. Wobec powyższego uwagi na temat form naczyń będą ogólne i muszą być w przyszłości uzupełnione dalszymi badaniami. Łącznie odkryto tutaj 1206 ułamków naczyń glinianych wczesnośredniowiecznych, przeważnie mało charakterystycznych.

Z uwagi na sposób jej wykonania, ceramikę z Pokrzywnicy można podzielić na dwie grupy: a) naczynia lepiące ręcznie bez śladów obtaczania, reprezentowane przez mniejszą ilość ceramiki i b) naczynia także lepiące ręcznie, ale noszące ślady słabego lub silniejszego obtaczania brzegów lub górnych części brzuśców, które stanowią większą ilość egzemplarzy.

Naczynia lepiące ręcznie bez śladów obtaczania. Ta grupa naczyń stanowi niewielki procent odkrytego materiału ceramicznego. Jest to ceramika grubościenna, wykonana z gliny przemieszanej ze średnioziarnistym, niekiedy gruboziarnistym tłucznem kamiennym. Ścianki mają szorstką, ostrą powierzchnię, na której można zaobserwować ślady ugniatania w postaci dołków palcowych lub sfałdowań.

Trudno określić formę i wielkość naczyń ze względu na fragmentaryczny stan zachowania. Nieliczne fragmenty posiadają brzegi o krótkiej, pionowo ustytuowanej krawędzi, ściętej poziomo lub zaokrąglonej.

Dna są płaskie, o równej grubości lub lekko wgięte i półkuliste od wewnątrz. W jednym przypadku zachował się fragment dna płaskiego, ze stopką (ryc. 7 m), które nawiązuje do odmiany Kc według Parczewskiego (Parczewski 1988, 27, ryc. 16: Kc).

Naczynia tej grupy są na ogół niezdobione lub ornamentowane niezbyt starannie pojedynczymi lub wielokrotnymi liniami poziomymi lub falistymi.

Ceramikę tę można wydatować na VII–VIII wiek. Stanowi ona niekiedy materiał przyżytkowy, współwystępujący z ceramiką późniejszą z IX–XI wieku.

Naczynia lepiące ręcznie ze śladami obtaczania. Pod względem kompozycji masy ceramicznej są to naczynia cienkościenne wykonane z gliny schudzonej drobno-

ziarnistym piaskiem oraz okazy grubsze, w których domieszkę stanowi piasek drobno- lub średnioziarnisty oraz tłuczeń mineralny średniej grubości.

Okazy cienkościenne obtaczane są obustronnie w górnych i środkowych partiach, sporadycznie pojawiają się fragmenty obtaczane na całej lub prawie całej powierzchni zewnętrznej i znacznej powierzchni wewnętrznej. W większości naczyń grubościennych występują ślady jedynie zewnętrznego obtaczania w górnych i środkowych partiach, a poniżej linii górnego załomu brzuśca często pojawia się pionowe, rzadziej ukośne wygładzanie rękami.

Dna lepione były zwykle z jednego kawałka gliny na kole garncarskim z dolepienymi później z wałków ściankami. Jako podsypkę stosowano drobno- lub średnioziarnisty piasek lub popiół. Występują też dna obtaczane. Obtaczanie wyraźne zwłaszcza od strony wewnętrznej, obejmuje tylko samo dno i jego styki ze ścianką naczynia. Pojawiają się dna z pierścieniem dookolnym, co wiąże się z zamontowaniem na kole płaskiej lub lekko wypukłej podkładki. W materiale znajdują się także dna ze znakami garncarskimi (ryc. 5 a, 10 f, 12 ł). Wszystkie znaki są wypukłe. W dwóch przypadkach wystąpił motyw krzyża (ryc. 5 a, 12 ł), w jednym koło w połączeniu z innym motywem, prawdopodobnie krzyżem (ryc. 10 f).

Ceramika reprezentuje niezbyt szeroki wachlarz form. Zdecydowanie przeważającym ilościowo typem są formy garnkowate o zróżnicowanej wielkości i kształtach. Wśród garnków najbardziej liczne są szerokootworowe okazy, o średnicach wylewu mieszczących się w przedziale 17–28 cm. Naczynia te posiadają brzuśce baniaste lub jajowate. Drugą grupę garnków reprezentują egzemplarze wąskootworowe, o średnicach wylewu od 11 do 16 cm. Naczynia te również posiadają brzuśce baniaste lub jajowate. Tego typu ceramika może być datowana od IX do początków lub połowy XI w. (Radwański 1968, 41–43, 49, 50).

Inną grupę naczyń wyróżnionych w materiale z Pokrzywnicy tworzą naczynia z cylindrycznym wylewem i baniastym brzuścem o średnicy od 9 do 16 cm. Lepione były ręcznie i na całej lub prawie całej powierzchni zewnętrznej obtaczane. Naczynia z cylindryczną szyjką są datowane na terenie Małopolski na okres od XI do 2 połowy XIII w. (Radwański 1968, 60–61).

Naczynia tej grupy zdobione są motywem linii falistych lub żłobków poziomych występujących pojedynczo lub w rozmaitych układach. Niekiedy występuje ornament w postaci dołków lub kresek wykonanych patykiem lub nożykiem garncarskim. Zdobienie zaczyna się tuż pod szyją i dochodzi do największej wydatości brzuśca, często przekraczając tę granicę, a w niektórych przypadkach schodzi do dna.

Biorąc pod uwagę ogół występujących form i technologię zdobienia można ceramikę uzyskaną w trakcie wykopalisk w Pokrzywnicy umieścić w dość szerokich ramach czasowych między VIII a XI wiekiem, choć niektóre formy mogą być datowane już na XII wiek.

WNIOSKI

W świetle dotychczasowego materiału niewiele możemy powiedzieć o życiu codziennym zamieszkałych tam ludzi. Na 14 zbadanych obiektów jamy 8, 10 i 62 możemy z pewnym prawdopodobieństwem określić jako mieszkalne. Brak śladów po słupach przy występowaniu grud polepy zdaje się wskazywać na to, że ewentualne konstrukcje mieszkalne były budynkami częściowo zagłębionymi w ziemi o charakterze półziemianek, których ściany miały lekkie konstrukcje plecionkowe nie wspierane słupami, bądź konstrukcje szalasowe z dachem wspartym bezpośrednio na ziemi. Funkcjonalny charakter pozostałych jam jest trudny do zdefiniowania. Najprawdopodobniej były to jamy zasobowe (82), suszarnie lub wędzarnie (42 i 84), paleniska (43, 74, 75, 78) czy jamy odpadowe (83). Nie odkryto wczesnośredniowiecznych obiektów produkcyjnych związanych z metalurgią, a żuźle żelazne występujące wraz z materiałem z tego okresu pochodzą zapewne z obiektów z okresu rzymskiego zwłaszcza, że część jam wczesnośredniowiecznych nawarstwiła się na obiekty starsze.

Nie możemy na razie określić wielkości osady w Pokrzywnicy, jak również cech rozplanowania, ponieważ przebadany teren jest zbyt mały. Dokładny przegląd powierzchni stanowiska pozwala przypuszczać, że kolejne obiekty wczesnośredniowieczne są rozlokowane w kierunku południowym. Ich przebadanie pozwoli powiedzieć więcej na temat osady z VIII–XI wieku. Badania powierzchniowe przeprowadzone w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski wskazują na istnienie wczesnośredniowiecznej osady również na południe od omawianego stanowiska, po drugiej stronie cieku zasilającego Pokrzywiankę.

Odkrycie części osady z okresu wpływów rzymskich i z okresu wczesnośredniowiecznego jest bardzo cenne. Na szczególną uwagę zasługuje ujawnienie ceramiki typu praskiego, która na tym terenie nie była dotąd znana. Dalsze badania pozwolą może wyjaśnić charakter i etapy rozwoju osady w Pokrzywnicy.

*Instytut Archeologii
Uniwersytetu Łódzkiego
Zakład Archeologii Pomorza*

BIBLIOGRAFIA

- B i e l e n i n Kazimierz, M a n g i n Michel, O r z e c h o w s k i Szymon
1996 *La siderurgie ancienne et l'exploitation minière dans les Montagnes Sainte-Croix (petite Pologne). II. Ateliers, habitat, chronologie*, [w:] *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 22/1, s. 356–365.

Gurba Jan

1987 *Wczesnośredniowieczna osada w Drzewcach-Kolonii, gm. Nałęczów (woj. Lublin), Spraw. Arch. 39, s. 239–242.*

Nosek Stefan

1955 *Wyniki badań w Igołomi w latach 1953 i 1954, Spraw. Arch. 1, s. 31–45.*

Orzechowski Szymon

1998 *Metallurgical station Pokrzywnica 1, an unorganised bloomery site in the Holy Cross Mountains Poland, [w:] Early ironworking in Europe. Archeology and experiment. International Conference Plan Tany Bwlch (w druku).*

Parczewski Michał

1988 *Najstarsza faza kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce, Kraków.*

Radwański Kazimierz,

1968 *Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienie jej chronologii, Mat. Arch. 9, s. 7–70.*

JOLANTA GAĞOROWSKA

REPORT ON THE EXCAVATIONS OF THE EARLY MEDIEVAL
SETTLEMENT SITE AT POKRZYWNICA, KIELCE PROVINCE,
IN 1993–1996

(Summary)

Site 1 at Pokrzywnica, Kielce Province, locates on a loess hill slope, above the Pokrzywianka river.

In the course of the excavations in 1993–1996 the area of about 1440 sq. meters was examined. As a result, 105 archaeological features, dated mainly to the Roman Period and Early Middle Ages, were discovered. Early Medieval features, upon which this report is focused, are: remains of houses, storage pits, garbage pits, a drying or smoking house, and fire places.

The artifacts count to 1206 pottery fragments, an iron knife, two spindle whorls, an iron object, and also numerous animal bones, pieces of dabbled clay and iron slug.

As the excavated area is of rather a small size, the extent and the layout of the site have not been yet determined.

The chronology of the site, based on the pottery, indicates rather a wide span of time, between the 8th and 11th centuries.

Translated by Jerzy Kopacz